

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ

**«БУЛЛИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

22 мамыр, 2024 жыл

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БУЛЛИНГА:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

22 мая, 2024 года

АСТАНА

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КөАҚ

**ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ
ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСЫ**

**«БУЛЛИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

22 мамыр, 2024 жыл

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БУЛЛИНГА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

22 мая, 2024 года

**Астана
22 мамыр, 2024 ж.**

УДК 159.922.7

ББК 88.8

Б 83

Бас редактор/главный редактор:

Асылбекова М.П. – педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор (заведующая кафедрой педагогики, к.п.н., профессор)

Б 83 «Буллингтің өзекті мәселелері: теория және практика» халықаралық ғыл.-прак. конф. материалдар жинағы (22 мамыр, 2024 жыл) = Сборник материалов межд. науч.-прак. конф. «Актуальные вопросы буллинга: теория и практика» (22 мая, 2024 года). / Бас ред./гл. ред.: Асылбекова М.П./ – Астана: «Бұлатов А.Ж.» ЖК, 2024. – 468 б. (с.)

ISBN 978-601-326-780-7

Жинаққа Қазақстан және шетел ғалымдарының, ЖОО оқытушыларының мектеп мұғалімдерінің, студенттер, магистранттар, докторанттардың мақалалары енгізілген.

В сборник включены статьи казахстанских и зарубежных ученых, преподавателей вузов, школьных учителей, студентов, магистрантов, докторантов.

BR18574152 «Балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін зерттеу» тақырыбындағы 2023-2024 жылдарға арналған бағдарламалық мақсатты қаржыландыру жобасы аясындағы «Буллингтің өзекті мәселелері: теория және практика» халықаралық ғылыми-практикалық конференция.

УДК 159.922.7

ББК 88.8

ISBN 978-601-326-780-7

© «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ, 2024

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Сомжүрек Б.Ж. –	ғылыми семинар төрағасы, әлеуметтік ғылымдар факультетінің деканы;
Асылбекова М.П. –	педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор;
Атемова К.Т. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Сейітқазы П.Б. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Шалғынбаева Қ.Қ. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Албытова Н.П. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Сламбекова Т.С. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Шолпанкулова Г.К. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Жубакова С.С. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;
Жукенова Г.Б. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;
Махадиева А.К. –	философия докторы (PhD), доцент м.а.
Балтабаева Ж.Б. –	магистр, аға оқытушы

ЧЛЕНЫ ОРГКОМИТЕТА:

Сомжүрек Б.Ж. –	председатель научного семинара, декан факультета социальных наук;
Асылбекова М.П. –	заведующая кафедрой педагогики, к.п.н., профессор;
Атемова К.Т. –	доктор педагогических наук, профессор;
Сейітқазы П.Б. –	доктор педагогических наук, профессор;
Шалғынбаева Қ.Қ. –	доктор педагогических наук, профессор;
Албытова Н.П. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Сламбекова Т.С. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Шолпанкулова Г.К. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Жубакова С.С. –	кандидат педагогических наук, доцент;
Жукенова Г.Б. –	кандидат педагогических наук, доцент;
Махадиева А.К. –	доктор философии (PhD), и.о. доцента.
Балтабаева Ж.Б. –	магистр, ст. преподаватель.

Ғылыми мақала., <https://cyberleninka.ru/article/n/deviant-hul-atvorli-smirlar-bilan-pedagogik-faoliyat-olib-borishda-ituvchi-mulo-ot-madaniyatining-rni/viewer>

3. Жарықбаев Қ, Саңғылбаев О., «Психология: энциклопедиялық сөздік» - Энциклопедия – Алматы, 2011ж, 624 бет
4. Назмутдинов Р.А., Исследование особенностей адаптации подростков с девиантным поведением. Материалы Международной научно конференции "Евразийское пространство: состояние, перспективы развития". – Новосибирск, 2008. – С. 294-300.
5. Акажанова А.Т. Психолого-педагогическая коррекция девиантного поведения несовершеннолетних - Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора психологических наук – РК, Алматы, 2009г.
6. Кравцова Т.М., Автореферат: «Особенности развитие личности подростка с девиантным поведением» - РК, Алматы, 2010г.
7. Коляева М.В., Автореферат: «Жеткіншектік – агрессивтілік тұлғааралық дезадаптацияның нәтижесі ретінде» - Алматы, 2010ж.
8. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. — IX-т. — Алматы: Ғылым, 1986. — 86-б

ҒТАМР 15.01.11

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТТЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ ҒЫЛЫМИ БАҒЫТТАР

Г.М. Ертукешова, Б.Ш. Байжуманова

gulekdeva@mail.ru

Психология ББ докторанты,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Қазіргі уақытта психологиялық әл-ауқат мәселесін зерттеу маңызды болып табылады. Себебі, адамның психологиялық әл-ауқаттылық күйі оның жалпы өміріне, көңіл-күйіне, іс-әрекет барысы мен нәтижелеріне тікелей әсер етеді. Осы орайда мақалада психологиялық әл-ауқатты зерттеуге арналған бірқатар ғылыми бағыттар айқындалады, осы мәселені зерттеген бірнеше ғалымдардың негізгі тұжырымдары мен ой-пікірлері келтіріледі.

Annotation. Currently, it is important to study the problem of psychological well-being. This is because the state of psychological well-being of a person directly affects his general life, mood, course of action and results. In this regard, the article defines a number of scientific directions for the study of psychological well-being, the main conclusions and opinions of several scientists who have studied this issue are presented.

Түйін сөздер. Психологиялық әл-ауқат, бақыт феномені, психологиялық денсаулық, субъективті әл-ауқат, эвдемонистік және гедонистік бағыт.

Keywords. Psychological well-being, phenomenon of happiness, psychological health, subjective well-being, eudaemonistic and hedonistic direction.

Психологиялық әл-ауқат XX ғасырдың екінші жартысында ғана зерттеу тақырыбына айналды. Орыс психологиясында бұл мәселеге қызығушылықтың артуы өткен ғасырдың соңғы онжылдығында орын алды. 20-шы ғасырдың екінші жартысынан бастап әлеуметтік қызметтің әртүрлі салаларының ғалымдары денсаулық мәселесіне көңіл бөле бастады. Қазіргі уақытта психологиялық денсаулық мәселесінің негізгі құрамдас аспектісі ретінде психологиялық әл-ауқат категориясы қазіргі ғылымдағы ең маңызды және күрделі мәселелердің бірі болып саналады.

Көптеген жылдар бойы адамның психикалық денсаулығы медицина ғылымы – психиатрия және невропатология аясында ғана қарастырылды. З. Фрейд психологиялық денсаулықты түсінудің тәсілін бастап, ол көптеген психикалық бұзылуларды тіпті сау адамдарды алаңдататын тұлғашылық қақтығыстардың салдары ретінде түсіндірді. Ол теріс эмоционалды тәжірибелердің барлық спектрі (депрессия, мазасыздық және т.б.) адамның алдына қойған мақсаттары мен оларға жету құралдары сәйкес келмеген кезде пайда болатын осы қақтығыстардың субъективті жағы деп санады [1].

Гуманистік психология аясында Э. Фромм, Г. Олпорт, А. Маслоу, В. Франкл-дің және басқа да көрнекті ғалымдардың еңбектерінде сау тұлғаның психикалық денсаулығын зерттеу тақырыбы қозғалады. Адам танымының гуманитарлық әдістемесінің дамуымен бірге «психологиялық денсаулық» термині пайда болды, ол психологиялық зерттеулердің жаңа саласы – гуманистік психологияның, жаратылыстану ғылымдарынан ауысқан адамға деген механистік көзқарастың баламасы ретінде таңылды [2].

Психологиялық әл-ауқат ұғымы көптеген зерттеулерде психологиялық денсаулық, субъективті әл-ауқат, бақыт және психологиялық саулық ұғымдарымен пара-пар түсіндіріліп келеді. «Адамның психологиялық денсаулығы» термині екі концептуалды сөз тіркесін қамтиды: адам психологиясы және денсаулық психологиясы - бұл психологияның ғылыми және практикалық пән ретіндегі даму болашағының іргелі категориялары болып табылады. Себебі, психологиялық әл-ауқат феноменін әртүрлі психологиялық бағыттар бойынша теориялық тұжырымдарды саралап қарастыру – бұл психологиялық категорияның ғылыми мәнін түсінуге негіз болады. Ал практикалық зерттеу пәні ретінде психологиялық әл-ауқаттың адамның кез-келген іс-әрекетінің орындалу барысы мен нәтижесіне, сондай-ақ, жалпы өмір сүру сапасына әсер ететін ескере отырып, психологиялық әл-ауқатты жақсарту мен жоғарылатуды қамтамасыз ету өзекті болып табылады.

Шетелде Денсаулық психологиясының өкілдері психологиялық денсаулық ұғымын кең мағынада әл-ауқат деп түсіндіреді. Әл-ауқат – мәдени, әлеуметтік, психологиялық, физикалық, экономикалық және рухани факторлардың күрделі өзара байланысын білдіретін көп факторлы құрылым. Бұл күрделі өнім генетикалық бейімділіктің, қоршаған ортаның және жеке даму ерекшеліктерінің әсерінің нәтижесі болып табылады. Әл-ауқаттың бұл тұжырымдамасы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (1948) Жарғысының кіріспесінде жазылған денсаулық анықтамасына сәйкес келеді: «Денсаулық -

бұл ешқандай аурулар мен ақаулардың болмауы ғана емес, сонымен қатар физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқаттың толық жағдайы» [3].

Ресейлік психологияда психологиялық әл-ауқат мәселесінің теориялық дамуы оның табиғатын зерттеумен байланысты болды. Психологиялық әл-ауқат ұғымының орнына ғалымдар «жеке денсаулық» және «психологиялық денсаулық» деген мағыналы категорияларды қолданды.

Қазіргі уақытта шетелдік психология өкілдері жақсылық, өмірлік ізгіліктер, салауатты қоғам туралы әртүрлі идеяларға негізделген психологиялық әл-ауқатты түсінудің бірқатар тәсілдерін жасауда. Негізгі тәсілдердің бірі – гедоникалық және эвдаймоникалық тәсілдер. Гедоникалық тәсіл (грек тілінен аударғанда hedone – «ләззат алу») ең алдымен когнитивтік және мінез-құлық психологиясы контексінде дамыған (М.Е. Селигман, М.В. Фордайс, Н.М. Брэдберн және т.б.). Мұндағы психологиялық әл-ауқат ләззатқа қол жеткізу және наразылықтан аулақ болу арқылы анықталады, ал ләззат кең мағынада түсіндіріледі - бұл тек тәндік ләззаты ғана емес, сонымен қатар маңызды мақсаттарға, нәтижелерге қол жеткізген кездегі қанағаттанушылық. Гедонистік тәсілдің негізгі алғышарттары мен индикаторлары бір-бірімен ерекшеленеді. Ең жалпы көрсеткіш – адамның «бақыт тәжірибесі» немесе «субъективті әл-ауқаты» (subjective well-being) [4].

Эвдемонистік тәсілді жақтаушылар гедонистік көзқарасқа тән олқылықтарды толтыруға тырысып, (грек тілінен. eudaimonia – «бақыт»). Психологиялық әл-ауқатқа, гедонистік позицияға балама және қосымша ретінде әрекет етті. Бұл тәсіл ең алдымен гуманистік психологияда дамыған. Психологиялық әл-ауқат бұл жерде адамның нақты өмірлік жағдайлар мен өзін-өзі жүзеге асыруының толықтығы, әлеуметтік ортаның талаптарын қанағаттандыруы және жеке тұлғаның дамуы арасындағы «шығармашылық синтезді» табу ретінде анықталған. Эвдемонистік көзқарастың өкілдері ләззатқа сәйкес келетін барлық нәрсе психологиялық әл-ауқатқа қол жеткізуге ықпал етпейді деп санады. Сонымен қатар, өмірдегі қиындықтар, жағымсыз, тіпті травмалық тәжірибелер, белгілі бір жағдайларда адамның психологиялық әл-ауқатын арттыруға – өмірді тереңірек түсінуге, өзінің өмірлік мақсаттарын білуге, басқа адамдармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға, эмпатия қабілетіне ие болуға негіз бола алады.

Психологиялық әл-ауқаттың негізгі «контурлары» туралы теориялық дамуымен айналысқан авторлардың арасында А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Э. Фромм және т.б. бар. Бұл тәсілдің өкілдері тұлғаның кейбір индивидуалды ерекшеліктерін, мысалы, өзін-өзі өзектендіру мен өмірдің мәнін психологиялық әл-ауқат көрсеткіштері ретінде қарастырған.

1950 жылдары Jahoda Marie психологиялық әл-ауқаттың алғашқы үлгілерінің бірін құруға тырысты. Ол зерттеулерге талдау нәтижелері бойынша психологиялық әл-ауқаттың бес негізгі өлшемін анықтады:

- бірінші өзін-өзі қабылдау (өзін-өзі жоғары бағалау, жеке басының күшті сезімі);

- екінші тұлғалық өсу (өзін-өзі өзектендіру өлшемі);

- үшінші интеграция (стресстік жағдайлардан шығу мүмкіндігі);
- төртінші автономия (әлеуметтік ортаның әсерінен тәуелсіздік);
- бесінші қоршаған әлеуметтік ортаға қатысты құзыреттілік (әлеуметтік бейімделу және мәселелерді тиімді шешу қабілеті) [5].

Шетелдік психологияда «психологиялық әл-ауқат» ұғымы денсаулық психологиясында орын алды (health psychology). Бұл – зерттеу пәні денсаулық сақтаудың әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік-психологиялық мәселелері болып табылатын ғылыми-практикалық бағыт (Д. Ангел, Д. Матераццо, П. Калю, К. Риф, К. Кис және басқалар). Әл-ауқат көп факторлы құрылым, мәдени, әлеуметтік, психологиялық, физикалық, экономикалық және рухани факторлардың күрделі өзара байланысын білдіреді. Бұл генетикалық бейімділіктің, қоршаған ортаның және жеке дамудың әсерінен туындаған күрделі өнім. К. Риф жасаған психологиялық әл-ауқаттың көп өлшемді моделі көбінесе Jahoda Marie-нің жұмысына сүйеніп жасалынған. К. Риф әл-ауқатқа байланысты тұжырымдамалардың, әртүрлі авторлардың (Ш. Бюлер, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Э. Эриксон, К.Г. Юнг және т.б.) интеграциясы негізінде алты компонентті қамтитын психологиялық әл-ауқаттың жалпыланған моделін ұсынды. Олар:

- 1) өзіне және өткен өміріне деген оң көзқарас (өзін-өзі қабылдау);
- 2) өмірге мән беретін мақсаттар мен әрекеттердің болуы (өмірдегі мақсаттар);
- 3) күнделікті өмір талабына жауап бере білу (құзыреттілік);
- 4) үздіксіз даму және өзін-өзі жүзеге асыру сезімі (жеке өсу);
- 5) қамқорлық пен сенімге толы басқалармен қарым-қатынас (басқалармен оң қарым-қатынас);
- 6) өз сенімін ұстану қабілеті (автономия) [6].

Қазіргі уақытта К.Д. Риффтің көпөлшемді моделін көптеген зерттеушілер қабылдап, оның психологиялық әл-ауқатты өлшеуге арналған әдістемесі зерттеу тәжірибесінде белсенді түрде қолданылуда.

Осылайша, Батыс психологиясында психологиялық әл-ауқатты адамның позитивтің негізгі компоненттерін жүзеге асыруға бағытталу дәрежесінің интегралды көрсеткіші деп қорытынды жасауға болады (жеке өсу, өзін-өзі қабылдау, қоршаған ортаны басқару, автономия, өмірдегі мақсат, басқалармен жағымды қарым-қатынас).

Соңғы жылдары шетелдік зерттеулерде адамдардың психологиялық әл-ауқатына әсер ететін бірқатар факторларды көрсетеді. Соның бірі – ризашылық және алғыс айту феномендері. Sareh Behzadipour және басқалардың мақаласына сүйенсек, ризашылық пен психологиялық әл-ауқаттың арасында өзара байланыс бар. Басқаша айтқанда, адамдар өз өміріне ризашылық білдіріп отырса, адамдар бір-біріне алғыс білдіріп отырса, олардың жалпы психологиялық әл-ауқаты жақсарады. Бұл тұжырым арнайы эксперименттік зерттеулер арқылы, арнайы алғыс айту тренингтерін ұйымдастару арқылы дәйектелген [7].

Қазақ халқы тұрғысынан да ертеден келе жатқан адамдардың шүкіршілік етуі – ризашылықтың негізгі белгісі деп білеміз. Адам өміріне шүкіршілік ету арқылы, өзін сабырға келтіріп, эмоциясын реттеуге бағыттайды. Адамның кез-келген нәрсеге көңілі толмай, қолдағы барды бағаламау – оның жалпы психологиялық күйін нашарлатады. Сондықтан әсіресе, адамдармен жұмыс істейтін кәсіби мамандар ең алдымен өзіндік психологиялық әл-ауқатын қанағаттандыру арқылы кәсіби іс-әрекетінде нәтижелі жетістікке қол жеткізеді.

Қазіргі уақытта психологиялық әл-ауқат мәселесін зерттеу маңызды болып табылады. Себебі, адамның психологиялық әл-ауқаттылық күйі оның жалпы өміріне, көңіл-күйіне, іс-әрекет барысы мен нәтижелеріне тікелей әсер етеді.

Сонымен, психологиялық әл-ауқат – бұл мәдени, әлеуметтік, психологиялық, физикалық, экономикалық және рухани факторлардың күрделі байланысын білдіретін көп факторлы құрылым. Оған қоса, тұлғаның өзіндік субъективті ішкі толыққанды сезінуі мен өзінің өмір сүру сапасына қанағаттануы деп түсінеміз.

Әдебиеттер

1. Фрейд З. Психология бессознательного: сб. произведений / сост., науч. ред. М. Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.
2. Баева И.А. Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: Практическое руководство / И.А. Баева, Е.Б. Лактионова, Н. Г. Рассоха; под ред. И. А. Бaeвой. – СПб.: Речь, 2006. – 288 с.
3. Соловьева С.Л. Кризисная психология: справочник практического психолога – М.: АСТ Сова, 2008. – 288 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
5. Созонтов А.Е. Гедонистический и эвдемонистический подходы к проблеме психологического благополучия // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 105–114.
6. Keyes C., Ryff C. The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, vol 27, N 12, pp 69-79. DOI: [10.1037/0022-3514.69.4.719](https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719)
7. Behzadipour, S., Sadeghi, A., & Sepahmansour, M. (2018). A study on the effect of gratitude on happiness and well-being. *Iranian Journal of Health Psychology*, 1(2), 65-72.
https://journals.pnu.ac.ir/article_3949_e40a894c5c907806fce89bd12973b4eb.pdf